

позовної давності за вимогами про стягнення неустойки вважалася беззаперечною. Така позиція обґрунтовувалась у науковій літературі тим, що «неустойка, як погроза недисциплінованому контрагенту, як спонукальний засіб для вжиття усіх необхідних заходів для своєчасного і належного виконання договору має реальне значення, якщо вона стягується негайно чи в короткий строк після встановлення факту неналежної поведінки боржника»⁹.

«Сприяючи зміцненню госпрозрахунку, короткий строк давності слугує зміцненню соціалістичного господарства» – стверджував І. Б. Новицький, говорячи про позовну давність за вимогами про стягнення неустойки¹⁰.

⁹ Кириллова М. Я. Исковая давность. М.: Изд-во юрид. лит., 1966. – С. 40.

¹⁰ Новицкий И. Б. Сделки. Исковая давность. – М.: Госюриздат, 1954. – С. 163.

Т. М. КАРНАУХ

здобувач кафедри галузевих правових наук
національного університету «Киево-Могилянська академія»

Співвідношення права притримання та застави за цивільним законодавством України

Інститут притримання майна боржника є відносно новим у вітчизняному цивільному праві. На законодавчому рівні в якості самостійного виду забезпечення виконання зобов'язань його було закріплено в ст. ст. 594–597 ЦК України 2003 р.

Сутність права притримання полягає в тому, що кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Правовій доктрині цей інститут відомий давно, але наукові дискусії з питань його правової природи та співвідношення з іншими

Неважко помітити, що зазначені аргументи «грають» на користь встановлення скороченої позовної давності за вимогами про стягнення неустойки у разі, коли наріжним камнем зобов'язального права визнається принцип реального виконання зобов'язання (з підпорядкуванням йому інших засад правового регулювання). Проте, у сучасному ринковому суспільстві зазначений принцип аж ніяк не може претендувати на «роль першої скрипки», тому стимулювати позивача до того, щоб він якнайшвидше стягував неустойку з боржника, з економічної точки зору, недоцільно.

До речі, очевидно, саме з огляду на такі міркування у Цивільному кодексі РФ не встановлено скороченої позовної давності за вимогами про стягнення неустойки. Тому такі вимоги підлягають судовому захисту впродовж загальної позовної давності (3 роки). Видається, що такий підхід був би найбільш оптимальним і для України.

цивільно-правовими інститутами тривають і до сьогодні. Цікаві наукові дослідження даних питань проводилися вченими: М. М. Агарковим, М. І. Брагинським, Н. О. Саниахметовою, С. В. Сарбашем, Є. А. Сухановим, Ю. К. Толстим, Є. О. Харитоновим та ін.

Слід зазначити, що право притримання та застави є самостійними видами забезпечення виконання зобов'язань, які, незважаючи на низку особливостей, часто змішують. Але виявлення їх відмінних та спільних рис має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки дозволяє більш глибоко зрозуміти сутність притримання та вирішити складні питання, які раз по разу виникають при його застосуванні на практиці.

Перш за все, на те, що ці інститути різні, вказує сама структура закону, де зазначені

види забезпечення виконання зобов'язань розміщені в різних пар. Пл. 49 ЦК України «Забезпечення зобов'язань» (§6 «Застава» та §7 «Притримання»).

Іншою істотною ознакою, яка відрізняє притримання від застави, є та обставина, що притримання майна боржника виникає безпосередньо із закону (на відміну від більшості інших способів забезпечення виконання зобов'язань, в тому числі і застави, що виникають на підставі договору) за наявності певних умов, які передбачені у ст. 594 ЦК України. Цими умовами є невиконання боржником в строк зобов'язань по оплаті речі, відшкодуванню пов'язаних з нею витрат, інших збитків, та знаходження речі у володінні кредитора на законних підставах. Від волі кредитора залежить лише застосування притримання в кожному конкретному випадку чи незастосування.

Але ця відмінна ознака притримання є не єдиною та безумовною рисою, яка відрізняє його від застави. Адже слід пам'ятати, що зобов'язання можуть забезпечуватися і за допомогою застави, яка встановлюється законом (ч. 1 ст. 574 ЦК України), наприклад для забезпечення виконання покупцем його обов'язку щодо оплати товару (ч. 6 ст. 694 ЦК України).

Російським дослідником Є. А. Павлодським була висловлена думка, що право притримання може перерости в право застави, яке виникає не з договору чи закону, а з факту знаходження у кредитора майна боржника¹.

Але вважаємо, що ця позиція є помилковою, оскільки у відповідності з п. 3 ст. 334 ЦК РФ застава виникає в силу договору чи на підставі закону, а згідно з ч. 1 ст. 574 ЦК України ще й на підставі рішення суду. Як видно з формулювання правової норми, такої підстави, як знаходження речі боржника у кредитора, закон для виникнення застави, як, втім, і права притримання, не передбачає. Враховуючи вищенаведені аргументи, вважаємо, що будь-якого переростання права притримання в застава або його транс-

формації, як стверджують окремі автори², не відбувається.

Наступною особливістю притримання, як відмічається в юридичній літературі, є те, що «на відміну від застави, яка встановлюється угодою сторін, як правило, в момент виникнення основного зобов'язання, необхідність застосування притримання може з'явитися у випадку невиконання (неналежного виконання) зобов'язання, незалежно від умов про притримання в основній чи додатковій угоді»³. Іншими словами, якщо застава забезпечує зобов'язання боржника, щодо якого існує лише потенційна можливість невиконання, то притримання забезпечує виконання зобов'язання, яке вже було порушене боржником.

Важливою відмінністю притримання і застави є наступне. При забезпеченні зобов'язання заставою вимагається індивідуалізація зобов'язання, яке забезпечується, та предмета застави. У заставному зобов'язанні вже в момент його вчинення фіксується певне майно, за рахунок якого при необхідності буде задовольнятися основна вимога, опис предмета застави є істотною умовою договору застави (ст. 584 ЦК України, ст. 12 Закону України «Про застава»).

При застосуванні права притримання в більшості випадків провести зазначену індивідуалізацію неможливо, оскільки передбачуване відношення не дозволяє заздалегідь визначити зобов'язання, яке належить забезпечити, і предмет, який буде слугувати забезпеченням. З цієї причини наука цивільного права, а також і законодавство конструюють спеціальний для цих випадків спосіб забезпечення, який дозволяє задовольнити вимоги кредитора без встановлення застави, — право притримання.

Слід зазначити, що майно, обтяжене заставою, може залишатися у заставодавця, а може передаватися і заставодержателю. При притриманні річ у всіх випадках знаходиться

² Див.: Гражданское право России. Общая часть. Курс лекций / Отв. ред. О. Н. Садилов. — М.: Юристъ, 2001. — С. 262.

³ Див.: Гражданское право. Учебник. Часть I. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: Проспект, 1997. — С. 574.

¹ Див.: Павлодский Е. А. Залог и ипотека // Хозяйство и право. — 1997. — № 2. — С. 82.

у кредитора, причому не у зв'язку з укладенням забезпечувального зобов'язання.

З цієї відмінною ознакою тісно пов'язане так зване право слідування. Ця правомочність властива речовим правам, а також деяким зобов'язальним, зокрема заставі. Його суть полягає в тому, що заставадержатель вправі вимагати заставлене майно з чужого незаконного володіння, в тому числі і з володіння заставодавця.

Положення п. 2 ст. 359 ЦК РФ (аналогічна норма закріплена у ч. 3 ст. 594 ЦК України), згідно з яким кредитор має право притримати річ у себе також у разі, якщо права на неї, які виникли після передачі речі у володіння кредитора, набула третя особа, дозволили окремим російським науковцям ствержувати, що право притримання, «як і при заставі, слідує за річчю, обтяжуючи її»⁴.

Однак, як правильно відзначає дослідник С. В. Сарбаш, системне тлумачення закону не дозволяє зробити такий висновок⁵. Адже, як слідує зі ст. 594 ЦК України, реалізація кредитором права притримання можлива лише у разі володіння ним річчю боржника.

У заставному правовідношенні право слідування виникає незалежно від того, знаходиться предмет застави в руках кредитора (заставадержателя) чи ні. На відміну від інституту застави § 7 гл. 49 ЦК України не містить аналогічної норми про захист прав ретентора, що давала б йому право вимагати річ із володіння іншої особи.

Таку особливість права притримання відмічав ще радянський вчений М. М. Агарков, який писав: «Право притримання відрізняється від заставного права тим, що воно не надає права слідування. Якщо річ вийшла з володіння особи, яка притримувала річ, то

вона вже не може бути витребувана нею зворотньо»⁶.

Ретентор не вправі витребувати річ із володіння інших осіб, включно з боржником, оскільки він не має на неї ніяких прав після того, як вона вибула з його володіння. Лише у випадку, коли річ знаходиться в його руках, він може протиставити своє право притримання будь-якій особі, якщо тільки права на річ не перейшли до цієї особи ще до того, як вона потрапила у володіння кредитора.

З вищевикладеної аргументації випливає наступна відмінність притримання від застави. Вона полягає в тому, що вибуття речі, яку притримує кредитор, з його фактичного володіння припиняє притримання. На відміну від цього, вибуття предмета застави з фактичного володіння заставадержателя застави не припиняє, а дає підстави вимагати заставлене майно з чужого незаконного володіння.

Іншою особливістю права притримання є збереження за боржником права розпоряджатися річчю, яка притримується кредитором (ч. 2 ст. 596 ЦК України). При цьому боржник не зобов'язаний отримувати згоду кредитора на розпорядження цією річчю, а також повідомляти кредитора про передачу ним прав щодо речі, яка притримується. Єдиним обов'язком боржника при цьому є обов'язок повідомити набувача про притримання речі і права кредитора. Щодо застави, то заставадавець має право розпоряджатися предметом застави лише за згодою заставадержателя, якщо інше не встановлено договором (ч. 2 ст. 586 ЦК України).

Іншими особливостями, які відрізняють притримання від застави, є наступні:

– ризик випадкового знищення або пошкодження притриманої речі несе кредитор, якщо інше не встановлено законом (ч. 4 ст. 594 ЦК України); ризик випадкового знищення або пошкодження предмета застави несе власник заставленого майна, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 580 ЦК України);

⁴ Див.: Гражданское право. Учебник. Ч. I. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: Проспект, 1997. – С. 574. Аналогічну позицію займають й інші науковці. Див.: Гражданское право. Учебник для вузов. Ч. 1 / Под об. ред. проф. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгало, В. А. Плетнева. – М.: Издательская группа НОРМА-Инфра-М, 1998. – С. 402–403.

⁵ Див.: Сарбаш С. В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств. Изд. 2-е, испр. – М.: Статут, 2003. – С. 182.

– кредитор не має право користуватися річчю, яку він притримує у себе (ч. 3 ст. 95 ЦК України), заставодержатель має право користуватися переданим йому предметом застави лише у випадках, встановлених договором (ч. 4 ст. 586 ЦК України);

– кредитор, який притримує річ у себе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника (ч. 1 ст. 595 ЦК України), тоді як подібний обов'язок у заставодержателя відсутній.

При значній кількості відмінностей між інститутами притримання та застави, спільних рис в них не так вже й багато.

При притриманні, як і при заставі, кредитор вправі вимагати задоволення за рахунок майна, що притримується.

Іншою спільною рисою, що спонукає окремих правників робити висновок про трансформацію права притримання в право застави, є порядок задоволення вимог кредитора, який притримує річ. Такий порядок встановлений ст. 597 ЦК України і полягає в тому, що вимоги кредитора, який притримує річ у себе, задовольняються з її вартості відповідно до ст. 591 ЦК, тобто в порядку, передбаченому для заставних відносин.

Але законодавець, формулюючи норму, що міститься в ст. 597 ЦК України, викорис-

тав відомий юридико-технічний прийом: замість визначення особливого порядку стягнення на предмет притримання він запозижив відомий і зарекомендований на практиці порядок звернення стягнення на заставлене майно, що однак абсолютно не змінює природу правовідносин, які регулюються⁷. Даний юридико-технічний прийом, який знаходить свій зовнішній вираз у введенні відсилочних статей, більш за все нагадує аналогію закону.

Таким чином, підсумовуючи здійснений аналіз, можна зробити висновок, що право притримання – це окремих, самостійний вид забезпечення виконання зобов'язань, який має низку ознак, що відрізняють його від заставних відносин, найбільш істотними з яких є відсутність права слідування за річчю, що вийшла з володіння кредитора (ре-тентора), а також відсутність індивідуалізації речі, яка слугує предметом притримання, та визначеності зобов'язання, яке підлягає забезпеченню таким способом.

⁷ Див.: Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения: Изд. 2-е, испр. – М.: Статут, 2000. – С. 558.

А. В. КАЛЕНСЬКИЙ

аспірант кафедри цивільного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Щодо місця пенсійних договорів в системі пенсійного забезпечення України

У сучасних умовах все очевиднішим стає факт формування тенденції до пріоритетного розвитку відносин у сфері особистого страхування, що зумовлює необхідність адекватного приватноправового регулювання основних видів цього сегменту страхового ринку.

Серед перспективних груп цих страхових зобов'язань особливої актуальності набувають договори в сфері недержавного пенсійного забезпечення як одного з еле-

ментів (рівнів) пенсійного забезпечення в цілому.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів, які відображають три групи однорідних пенсійних правовідносин.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на принципах солідарності, субсидіювання і здійснення виплати пенсій та надання соціальних по-